

ВИХІДНІ ЩАБЛИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ В АСПЕКТІ МОВИ

Початки формування українського етносу сьогодні можна однозначно пов'язати з теренами середнього Подунав'я, із ареалами, чітко визначеними у Початковому літописі українського народу. О. Стрижак відзначає «дунайські» сліди стародавніх слов'ян у гідронімії басейну Вісли, із Наддунав'ям пов'язуються і численні українські Дунаї та Дунайці, численні згадки про цю ріку-праматір в українському фольклорі (при повній відсутності аналогічних форм у російській народно-пісенній традиції), пор.: «Ой гаєм-гаєм, понад Дунаєм, любив дівчину, роду не знаю»; «у тебе (господарю) хліби, як тихи Дунай»; «Зійду за Дунай да глянучу на свій край» тощо.

За часів Дунайської правітчизни постали також міцні вівчарські традиції українського народу, що безпосередньо відбилося у обрядовій фольклорній поезії, напр.: «Ой наш братчику, сідай коло нас (...). Та з діточками, та з овечками...»; «У тебе (пане Іване) вівці гори покрили, у тебе худоби без рахуби». Зародження та утвердження цих форм господарювання можна співвіднести із сусідством (взаємозмішуванням та амиміляцією) із сарматським скотарським племенем язигів-антів (літописних ясів), що пізніше передали свою самоназву цілій окремій слов'янській групі.

Із періодом перебування слов'ян у Наддунав'ї слід пов'язати також зародження і утвердження у них основ подружніх стосунків. З цього приводу важливо згадати документальні матеріали т. з. Пшеворської культури, що дату-

ється I—III ст. н. д. — тобто часом антського розселення на Україні. Серед комплексу знахідок цікавою є накладка для піхов меча, виготовлена з бронзи, яка, на думку вчених, передає давній міфологічний сюжет про походження роду: озброєний вершник, баран, що поїдає молоді стеблини, та сцена священного шлюбу героя і героїні. Принагідно згадаймо Несторове: «поляни мали звичай своїх предків, тихий і лагідний, і поштивість до невісток своїх, і до сестер, і до матерів своїх, а невістки до свекрів своїх і до діверів велику пошану мали. І **весільний обичай** (виділено нами. — О. Ц. вони мали: не ходив жених по молоду, а приводили (її) ввечері».

Із давніх часів увійшли і закріпилися в українській мові специфічні архаїчні форми, пов'язані із обрядом одруження, тоді як **одружуватися, подружжя, дружина, побратися, наречений-наречена**. Усі ці утворення, без огляду на можливі праслов'янські їх корені на сьогодні зберігаються **виключно** українською мовою, стверджуючи егалітарність, гармонійність стоосунків між чоловіком і жінкою (по ще укр. синтаксичну модель «одружитися з...» із рос. «жениться на...»). Сербськохорватська мова, зберігаючи **побратися** із значенням «одружитися», одночасно користується формами **супруг і супруга**, як і російська (пор. ще рос. **сужений** — «присуджений», тобто щось таке, що невідворотно визначане, щоб покійно прийняти).

Українська мова містить в собі як шар лексики, граматичних моделей, що співвідносяться із загальнослов'янськими морально-етичними та культурними принципами, так і ряд утворень, що відображають основи світогляду окремої слов'янської (протоукраїнської) групи. Так із прадавніх часів дійшли до нас форми, що містять поняття «добра» і «зла», що первісно пов'язувалися із всеслов'янськими Добробогом і Злобогом, однак похідні утворення з цими коренями в українській і російській мові різняться, пор., зокрема, рос. **добродетель, доброжелатель** (болг. **добродетел, доброжелател**) і укр. **добродій, доброзичливий, добродічний, добромисний, доброчесний** (пор. польськ. *dobrodziej, dobroczynca*, чеськ *dobrocinný, dobromyslný*).

Специфічним для української і мов антської групи (зокрема, чеської) є розвиток значення у слова **добре** — той, «який має позитивні якості або властивості, що відповідають поставленим вимогам» (СУЛМ, 11, 322) — рос. «хороший», напр.: «Жито було справді **добре**: колоски товсті, довгі»

(П. Мирний), пор. чеськ. to mazani je dobre na revma — ця мазь **добра** від ревматизму.

Форми із коренем — зло — теж часто мають спільнослов'янське походження, напр. укр. **злодій** — рос. **злодей** (хоча з дещо іншим семантичним наповненням), однак ряд утворень виступають як своєрідні лексичні маркери мов антської групи, напр., слово **злочин**, крім української, зберігається ще білоруською, польською, чеською, словацькою, сербськохорватською, верхньолужицькою, македонською і словенською мовами, однак ця форма відсутня в російській, болгарській, церковнослов'янській мовах. Експресивні укр. утворення злодюга, діал. злodyx можуть бути пояснені через чеськ., сербськохорв. zlobuch, злodyx, що розкривають додаткові оцінкові характеристики злодія, як людини, керованої «злим духом».